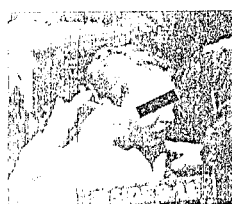

50 ÅR I FRED

De var med på fredsfesten

Alt var ikke bare fryd og gammen

Mor og datter 50 år etter

Odd – et barn av en frontkjemper

På kvelden 7. mai 1945 måtte Torleiv Teng-Pedersen kjøre til Austrått i sin Studebaker. Han skulle hente ut noen offiserer i Hjemmestyrken med Tønnes Auestad, leder for Milorg i Sandnes, i spissen. – Sten guns og mitraljøser stakk ut av vinduene på bilen,

forteller Teng-Pedersen om turen fra Austrått til Sandnes sentrum for 50 år siden.

■ MIDTEN

Rogalands Avis

ANSVARLIG REDAKTØR - ADM. DIREKTØR
Norulv Øvrebotten

REDAKSJONSSJEF
Kirsten M. Myklebust

ASSISTERENDE DIREKTØR
Brit Ravndal

Hvordan opplevde du den første fredstiden?

EKSAMENS-PUGG:

- Fenomenalt, og jeg tror nok litt spesielt for mitt vedkommende. Umiddelbart etterat freden var deklart, fikk jeg en melding fra det Kongelige Sosialdepartementet om å melde meg opp til

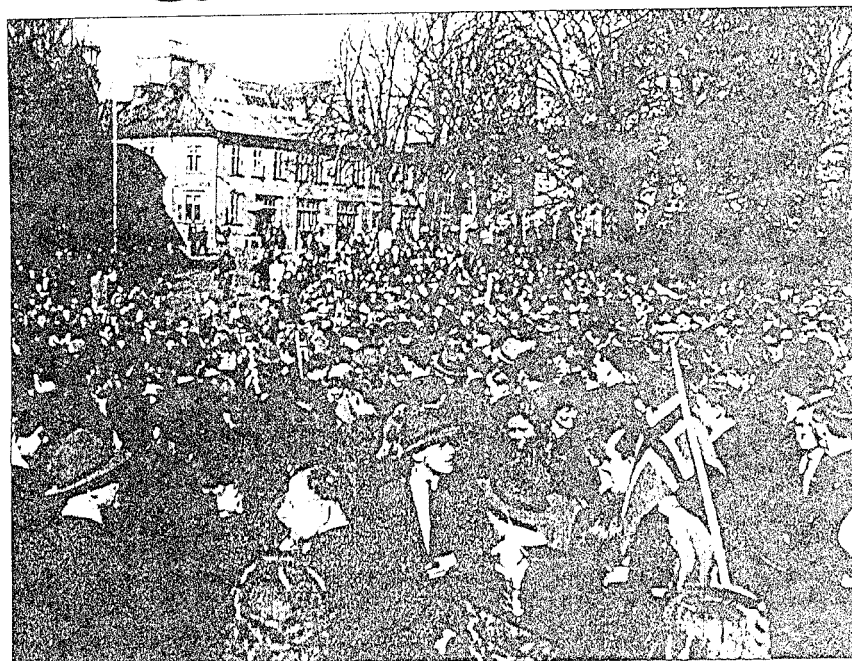
2. avdeling av apotekereksamen. Jeg holdt på med andre del av farmasistudiet og det var stor mangel på farmasøyer. Det hastet å få utdannet nye - Jeg satt på altanen i Lagårdsveien og dugget jerdoser og hørte i det fjerne jubelen. Det var en høyst stille og fredelig feiring, men for å, det, gledet var like stor for det, sier Kristin Lønningdal. Feiringen tok hun

igjen 4. juli, på den amerikanske frigjøringsdagen - Det var siste eksamensdag, så da gikk jeg på brostensballe på Karl Johan

Kristin Lønningdal, tidligere fylkesmann i Rogaland

Frigjøringen 50 år

"Etter en krig er det alltid seierherrene som skriver historie."

7. MAI: Allerede om kvelden 7. mai var det tett med folk på torvet i Stavanger for å feire frigjøringen.

Klokken 0241 7. mai 1945 kapitulerte Tyskland. Den tyske overkommando undertegner den totale kapitulasjonen. Det skjer i general Eisenhower's hovedkvarter i Reims i Frankrike. Klokken 1350 bringer NRK den offisielle meldingen om kapitulasjonen i den tyske sendingen sin. Klokken 2110 får den tyske overkommanderende i Norge, general Bohme, ordre fra overkommandoen i Tyskland om å rette seg etter kapitulasjonen. Klokken 2200 erklærer Bohme over radio at også troppene i Norge lojalt vil følge ordren om kapitulasjon.

Da var festen allerede i gang. Først nolende. Så mer og mer løssluppen. Overalt strømmet jublende mennesker ut på gater og plasser. Torget i Stavanger var et av de mange samlingspunktene med jublende mennesker allerede om kvelden 7. mai. Norske flagg dukket opp overalt. Tyskerne hadde kapitulert! Kom hit med i frigjøringsfesten! Den nesten sydländsk stemningen fortsatte i dagvis med opptog, jubel, flagg og fedrelandssanger rundt om i landet.

Femti år er nå gått siden de glade fredslagene i mai 1945. For stadig flere av oss er dette historie, noe vi aldri har opplevd. For andre er dette fortsatt opplevelser som sitter spikret i minnet. De som opplevde fredsvåren har et helt annet syn på det som skjedde enn de som ikke var til. De som opplevde og husker fredsvåren, husker i de fleste tilfeller også hva som skjedde i de fem lange krigsårene. De husker pessimismen i 1941 like godt som optimismen i 1945.

Opplevelser farger oss. Etter en krig er det alltid seierherrene som skriver historie. For hvert tiår som er gått er det blitt færre og færre seierherre. Og færre av dem som tapte. Det er selve livets gang. En ny generasjon mennesker uten krigserfaringer er vokst fram. Denne generasjonens historikere har sett på krigsårene med mere faghistorikernes øyne. Bildet er blitt mer objektivt. Ikke så sterkt farget som før. Mer nyansert. Med årene er tilbakeblikkene på krigsårene blitt mye mer spennende. Også de som tapte har etter hvert kommet til med sin versjon. Det har medvirket til å skape et mye mer sammensatt bilde av krigen.

Dette jubileet er på mange måter enestående. Hvis vi vil høre og lese om de personlige opplevelsene, er det fortsatt mange sytti- og åttiåringar som husker godt det som skjedde da de var tjue og tretti år. Ved neste store jubileum vil de personlige beretningene bli langt færre. Derfor er det viktig å ta fram så mye som mulig av dette verdifulle stoffet. I så måte har jubileumsutstillingen og frigjøringsavisen en stor verdi. Det finnes mye bildemateriell fra denne tiden rundt om i de husen hjem. Disse bildene sammen med fortellinger fra dem som opplevde episodene og hendelsene, skaper et unikt og godt innblikk i en av de mest dramatiske epoker i landets historie. Denne frigjøringsavisen er et lite bidrag i den forbindelse.

Fredsvåren 1945 var en vår som mange husker med glede. Det er ikke vanskelig å finne glade historier. Andre husker den imidlertid med sorg. Bilder der norske jenter ble skamklippet, vekker nok fortsatt bitter minner blant dem som var utsatt for saksen. Og kanskje anger fra dem som klippet. Etter en krig kommer det alltid et oppgjør med forræderne. I Frankrike og mange andre land hang det mennesker i raskt oppsatte galger i de fleste byer. Gatens summariske domstoler tok seg til rette på en helt annen måte enn i Norge. Her skjedde tross alt oppgjøret med dem på den gale siden på et helt annet og mildere vis. At nettopp de som hadde falt for en tysker, skulle være mobbens fremste ofre i disse turbulente maidagene, fortøner seg noe urettferdig sett med senere generasjoners øyne. Slik var det imidlertid, og bare de som selv opplevde krigen er i stand til å forstå fullt ut og forklare hvorfor det skjedde.

mange minnet som vekkes til live i disse maidagene

Hva lærte vi? Etter femti år er kapitulasjonen noe som det klart for de fleste at du ikke har fred lenger enn naboen vil. At det ikke bare holder å være fredelig også den andre siden. Norge har alle lands sikkerhetspolitikk også den andre siden. Norge har oppsummert denne generasjonens erfaringer i et av de tidligste utenriksskrittene. Henry Kissinger, utenriksminister, sa Kissinger: Fred definert som tilstanden mellom to motstridende parter som har et felles mål og som har et felles mål. Det internasjonale samfunn er kommet til at det er oppgjøret med opprettholdes selv med fars lov. Fred er ikke bare på stabilt og maktbalanse.

Disse tidene er verdt å huske når vi nå lever i frigjøringsstaden. Skyggen er langt fra en stadig varmen og mer hensynsløs krig i det tidligere Jugoslavia. Nå er fred igjen - fra før av krig - i manges øyne i Europa. Spørsmålet er om det gir noe mer fred i vår tid enn i 1939. Serbernes konsentrasjonsleirer er ikke mer humane enn nazistenes. Forskjellen er bare vel femti år, og at vi nå vet mye mer om hva som skjedd i disse leirene samtidig som det skjer. De hadde ikke fjensyn for femti år siden.

De hadde bare foto- og filmapparat som fortalte oss den grusomme sannheten i ettertid

NORULV ØVREBOTTEN

JUBILEUMSAVISA er i sin helhet skrevet av Anne-Marie Nygaard, med unntak av artikkelen på side 24/25 om Odd Noranger, som er skrevet av Tormod Eikill. Layout og montasje er utført av Hilmur I. Løland.

FRIGJØRINGEN 50 ÅR

Mørke flekker i fredsidyllen

Foto: Kjetil Thime

Sett i forhold til andre steder, kan vi se på den første fredstiden som rene idyllen her i Rogaland, sier arkivar Frode Sæland. – Du skal ikke langt nordover før du finner at tyskerne ga ordre til langt uti juni, sier han.

Utstilling

Norges eksemplariske overgang fra okkupasjon til et selvstendig styre blir hovedpoenget i en utstilling som åpner i Stavanger Kulturhus 8. mai. Fylkeskommunen har tatt initiativ til utstillingen som er utarbeidet av arkivar Frode Sæland, konsulent Kjetil Vagle og statsarkivar Torkel Thime.

– Vi har forsøkt å få til en bred dekning av det som gikk for seg i perioden april til august. Det vi si at vi også har satt søkelys på de mørke sidene, på hevnmotiver fra både myndigheter og folk, sier Thime.

Tyskere ofret i minerydding

Han vil trekke fram en av de episodene som skjedde under en mineryddingsoperasjon på Hundvåg. Rogaland var, nest etter Finnmark

Foto: ALFRED AASE

det fylket som hadde mest miner. De lå langs hele Jærstrendene, og blant annet på Hundvåg hvor dette hendte:

– Etter at feliet var ryddet, kommanderte engelske offiserer tyskere ut på minnefeltet. Skulder ved skulder måtte de gå over det minebelagte området. Operasjonen for-

te til at seks tyskere mistet livet, forteller Thime.

Slike episoder og lignende har tidligere såvidt vært nevnt, blitt dyssset ned eller ikke snakket om i det hele tatt.

Tilsammen 12 tyske soldater mistet livet under minerydding i denne regionen.

HÅRKLIPPING:

Jenter som hadde hatt kontakt med tyske soldater ble skamklippet av hevnlystne mannfolk. En gjerning som ble sterkt fordømt på forstesen i 1ste Mai onsdag 9. mai.

MØRKE FLEKKER:

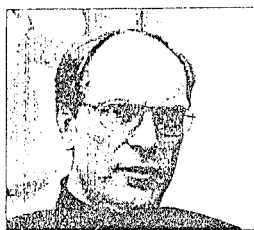
– Det var ikke bare fest og glede, men også en del mørke flekker. Mange historier har vært dyssset ned. Noe av dette vil vi få fram i lyset under utstillingen vår i mai, sier statsarkivar Torkel Thime.

Pengeutpressing

En nordmann mistet livet som følge av en mineeksplosjon. Ulykken skjedde ikke under minerydding, men i et ransforsøk. Episoden kan puttes inn i kategorien av historier som ikke så kjekt lar seg fortelle.

Den fatale ulykken fant sted på Lille Ullandhaug 16. mai 1945. En nordmann og to engelskmenn var tydelig ute på såkalt «looting» eller ran for mildt sagt å kunne berike seg som det står i politirapporten.

Fortsetter på neste side...

RENE IDYLLEN:

– I tillegg til andre steder i landet gikk overgangen fra krig til fred ganske anstendig for seg i Rogaland. Rene Idyllen, sier arkivar Frode Sæland

De tre met de tyske minerydderne med gevær. Uheldigvis gikk geværet av og sendte skuddsalven rett inn i minehaugen. Sju tyskere og en nordmann ble drept i denne minerydderaksjonen. I en stor mappe i politistaket ligger fotografier av lenestede lik spredd rundt på stedet etter eksplosjonen.

– Denne episoden synes jeg illustrerer godt naiviteten blant folket. De var tydeligvis ikke klar over omfang av avviklingen av krigen, sier Sæland.

Hårklipping

Historien hører hjemme blant de halvbjertede fortalte. Verre har det vært å skjule det som skjedde med de norske jentene som hadde funnet seg en tysk kjæreste. Til alles

skue ble de fanget inn og skamklippet i spontanaksjoner rundt om i distriktet i den første fredstiden.

– Jeg har forsøkt å komme fram til antallet jenter som ble klippet ved å telle anmeldelsene, men nå vet

jeg ikke om jeg rekker å bli ferdig, sier Frode Sæland.

– Jentene anmeldte altså overgrepene?
– Sakene ble som regel anmeldt.

Jentene som ble ydmyket sendte brev til politiet hvor de i detalj beskrev det som hadde skjedd. Jentene ble innkalt til avhør og i de tilfellene hvor navnet var kjent, ble også den som klippet brakt inn for

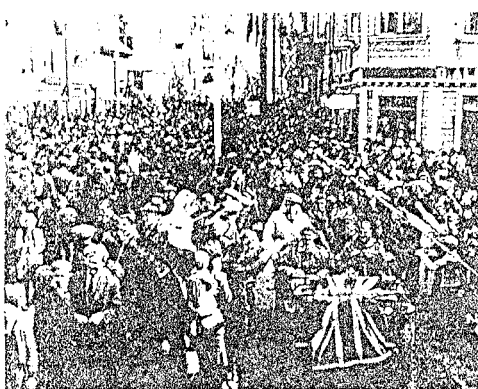
å avgi forklaring. De fleste mannlige klipperne erklærte seg ikke straffskyldig.

– Alle sakene ble henlagt. Jeg her iallfall ikke funnet noen som forte til uttale av noen, sier Sæland.

JUBILEUMSUTSTILLING: Arkivar Frode Sæland (til venstre) og konsulent Kjetil Vagle jobber med en dokumentar-utstilling som skal gjenspeile det som skjedde den første fredstiden.

Foto: ALFRED AASE

EGERSUND:

Disse to bildene er fra frigjøringsdagene i Egersund. Bildene er sendt oss av Arnhild Ingvaldsen. Hun har fått bildene og var ikke selv tilstede, og har derfor ikke gitt noen opplysninger. Sannsynligvis er begge bildene fra folketoget 17. mai.

FRIGJØRINGEN 50 ÅR

Foto: JOHN LUTHER

Grov mishandling

Et av tilfellene var imidlertid så grovt at politimesteren i distriktet ville gå videre med saken. Torkel Thime vil ikke ut med navnet, for det var et lite sted, men kan rope at det skjedde i Nord-fylket.

Kvinnen hadde fått hard medfart av en del nordmenn, var blitt flippet og banket slik at politimes-

teren i distriktet reagerte og henvendte seg til lensmannen på stedet for å få satt i gang etterforskning av det som hadde skjedd.

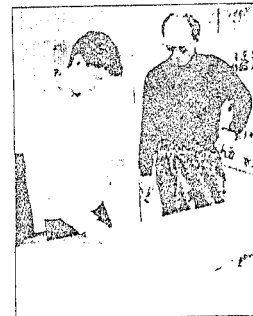
Etter en tid kom det svar på korrespondanse av den gode lensmann. Han konkluderte i brevet med at nordmennene som hadde utført denne handling hadde en så god nasjonal holdning at han ikke fant grunn til å etterforske saken.

– Dette forteller noe om stemningen, sier Thime.

Tysk disiplin hjalp

Både Thime og Sæland er skjønt enige om at uten tysk disiplin kunne overgangen mellom krig og fred her i distriktet ikke gått så eksemplarisk.

– Det var over 240.000 tysker i landet som var væpnet til tennene

PLYNDRING:

Nazi-kontorene ble plyndret og propagandamateriell ble kastet ut i gatene.

Myndighetene kunne ikke hamle opp med den gjengen, og kan neppe sies å ha hatt den fulle kontrollen, sier Thime.

Men tyskerne skulle foreta en arefull reise, og med myndighetenes stadige foranning til folket om å unngå enhver provokasjon gikk de første fredsdagene for tyskerne ble fort ut av byene, rimelig knirkert.

Skutt i magen

Noen skyteepisoder var det likevel. En nordmann ble skutt i magen da han forsøkte å bli kvitt to impasime tyskere som ville trengte seg inn på en fest i Kampengata i Stavanger. Man-

TYSKE KART: Her studeres et imponerende tysk stabskart som forteller om minefeiter, festningsgrenser, antall lys- og flammekastere og kanonet, blant annet.

nen kom fra det med livet i behold.

Totalt tre personer ble rammet av streifskudd her i Rogaland. Det hendte to gutter som sto utenfor Rogaland Teater og en gutt i Stavanger sentrum. Det er uklart om provokasjon har vært årsaken til at det ble fyrt av skudd. Ingen ble drept i skytehellene i Rogaland.

Drakk tresprit

Mange av opplysningene trekleveret fra Statsarkivet sitter inne med, er dokumentert i politiets vaktjournaler. På utdrag fra disse vaktjournalene offentliggjores for første gang.

Vaktpostene forteller om politiets utrykning, påstandene om tyske bevæpningssøstater, mordmenn som prøvde å angripe tyske leger og folk som ble drept etter å ha drukket tresprit.

– Det var faktisk utallige mange tilfeller av innvandring i denne tiden. Stort sett annen hver dag står det melding om dette i politirapportene, sier Sæland.

Helt knirkert kunne den første fredstiden altså ikke gå. Men 7. mai i Rogaland var det noe annen. Ifølge statsarkivene

RADIOLYTTING

Radioen på bildet ble tatt fra lagringsplassen på Vågen i Sandnes, der alle inndratte radioer ble lagret. Magnar Antonsen, som har sendt oss dette bildet, fikk tak i radioen midtveis i okkupasjonstiden.

– Til daglig var den gjemt i et lite kott i stuen u O.G. Uelandsgate (nå Roald Amundsensgate) hvor vi bodde.

– Etterhvert var det ganske mange som kom for å høre nyhetene fra London. Jeg noterte daglig med nyheter for å ta disse med på arbeidsplassen, forteller Antonsen.

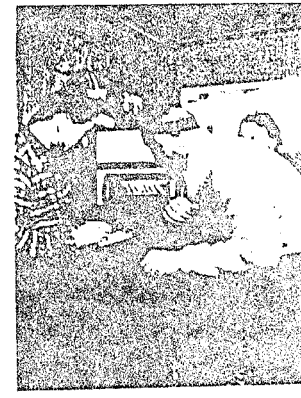
– Når jeg da hadde gode nyheter å bære fram, ble stemningen lettere i en depriment tid, sier han.

Bildet er ifølge Antonsen tatt med et kamera av typen kassaapparat. Han kjøpte det i en fotoforretning i Lillevåg 16. mai 1935. Pris: kroner 9.40.

– Det har gitt meg mange gode minner i de 20 årene det har vært i bruk.

7. MAI: Nazi-brosjyrer og papirer lå strodd ut i gatene kvelden 7. mai etter at freden var et faktum. Meinhardt Hansen mener å kjenne seg igjen i gutten på dette bildet.

RADIOLYTTING: Magnar Antonsen har sendt oss dette bildet. Det er tatt 1. mai 1945 idet Antonsen (t.h.), hans kone Helga Antonsen, Trygve Hagen og Olga Vatnaland tjuvlytter på radio. Hagen og Vatnaland lever ikke i dag.